

De ginkgo in Harderwijk

PRONKSTUK VAN DE VOORMALIGE HORTUS

TEKST EN FOTO'S: ALFRED HUIZINGA

In de binnenstad van Harderwijk, op de plek waar vroeger de hortus van de universiteit lag, staat een prachtige ginkgo. Over deze boom doen verschillende verhalen de ronde, maar wat weten we nou precies en is er iets over de herkomst te achterhalen?

Carl Linnaeus

In 1648 werd de Gelderse universiteit in Harderwijk opgericht en kort daarna werd een hortus aangelegd bij de Kaatsbaan, maar omdat die plek vlak bij het (zoute) water lag en de wind daar vrij spel had, werd de hortus in 1693 verplaatst naar de Academiestraat. Ruim 40 jaar later, in 1735, kwam de beroemde botanicus Carl Linnaeus naar Harderwijk om er te promoveren. Dat nam een kleine week in beslag waarin Linnaeus ook de hortus bezocht. Uit deze gebeurtenis is het verhaal ontstaan dat Linnaeus destijds de ginkgo zou hebben aangeplant. Maar dat is zeer onwaarschijnlijk, om twee redenen: ten eerste omdat Linnaeus hier zelf niks over vermeldt en ten tweede omdat de eerste ginkgo's pas rond 1750 in Europa verschenen nadat de boom in 1690 in Japan ontdekt was.

Bezoek van Ehrhart

Een serieuzere kandidaat voor het aanplanten van de boom is hoogleraar Matthias van Geuns die in de periode 1776-1791 de leiding had over de hortus en de collectie uitbreidde van 600 naar 3000 planten. In deze periode vinden we ook een eerste mogelijke aanwijzing naar de herkomst van de boom in het bezoek van de Duitse botanicus Jakob Friedrich Ehrhart. Deze Duitser maakte in 1782 een rondreis door Nederland en bezocht onder andere de universiteitstuinen van Utrecht, Leiden en Harderwijk. In Utrecht beschrijft hij een ginkgo van ongeveer 4 meter hoog, terwijl hij in Harderwijk géén melding maakt van deze boomsoort, die in die tijd toch zeker als een curiositeit beschouwd werd. Hieruit zou kunnen worden geconcludeerd dat de boom er toen nog niet stond.

Sluiting van de universiteit

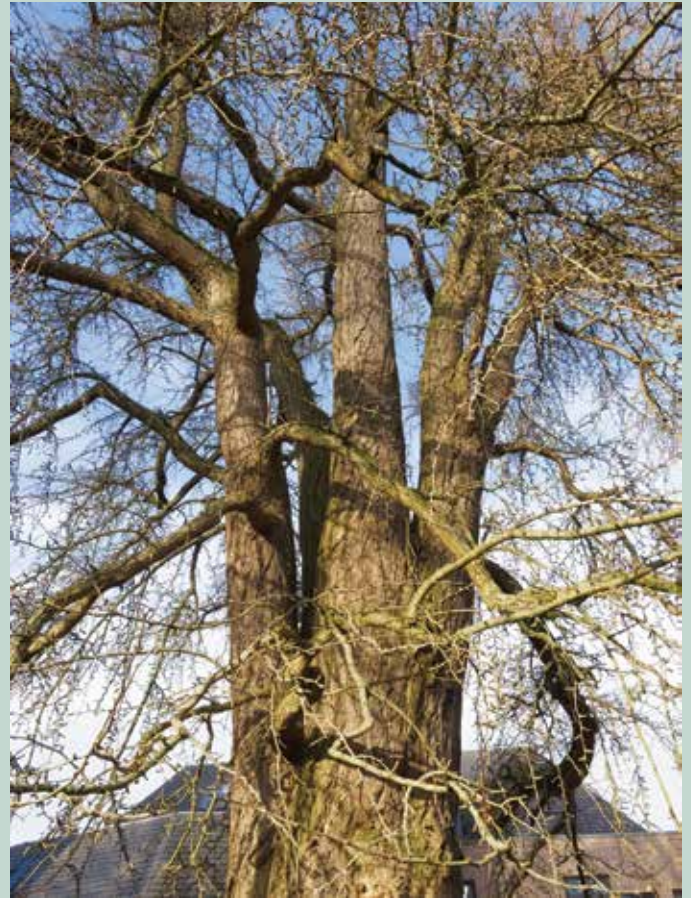
In 1811 werd de universiteit opgeheven, maar de hortus werd nog een tijdje opgehouden omdat Harderwijk hoopte op een vervangende medische opleiding. De gemeente kon de kosten voor het onderhoud van de hortus echter moeilijk opbrengen en daarom werden in 1821 de kassen en een groot gedeelte van de plantencollectie verkocht om de kosten te dekken. De medicinale planten werden echter zoveel mogelijk behouden en dat is mogelijk de reden dat de ginkgo is blijven staan, ook al was het toen nog maar een klein boompje. Na het uitblijven van de toewijzing van een nieuwe opleiding werd de hortus opgedoekt. Een aantal bomen heeft dit alles overleefd, waaronder de ginkgo en een plataan die er beide nog staan. Andere bomen die het tot in de 20e eeuw hebben gered zijn een walnoot (geveld in 1916 voor het maken van geweerkolven), een doodsbeenderenboom (in 1925 geveld door een storm) en een moerascipres (geveld in 1928 na 'teekenen van verval').

Een foto uit 1914

Naast geschreven documenten kunnen oude foto's ook de nodige informatie verschaffen. Een foto uit 1914 geeft een mooi winterbeeld van de ginkgo, en wat opvalt is de slanke groeiwijze. De boom heeft zich in eerste instantie duidelijk meer in de hoogte dan in de breedte ontwikkeld, mogelijk door concurrentie van de omringende bomen. Deze foto is nagemaakt in 2016 en daarop zien we dat de boom zich in latere tijd meer in de breedte heeft ontwikkeld met meer afhanginge takken. Door deze twee foto's te vergelijken kan ook de groeisnelheid in de tussenliggende periode bepaald worden. Door vergelijking komt de omtrek in 1914 op ongeveer 175 cm en met een omtrek van 383 cm in 2016 geeft dat een groeisnelheid van ongeveer 2 cm per jaar. De hoogte van de boom was in 1914 ongeveer 18 meter en in 2016 was dat 21 meter, dus daarin heeft de boom zich in die tijd relatief weinig ontwikkeld. Daarbij moet gezegd worden dat in januari 2018 de top uit de boom is gewaaid en dat de hoogte op dit moment weer terug is op 18 meter.

Foto uit 1914 en een remake uit 2016.
Fotograaf (1914): C. Steenberg

STANDPLAATS	PLANTJAAR	OMTREK IN CM	GROEI / JAAR
Loosdrecht (Sypesteyn)	1910	161 (2015)	1,5
Rotterdam (Trompenburg)	1870	223 (2015)	1,5
Ridderkerk (Huys ten Donck)	1810-1830	315 (2015)	1,6
Veldhoven (Oude Pastorie)	1830-1840	296 (2014)	1,7
Utrecht (Oude Hortus)	1750-1770	430 (2012)	1,7
Steyl (Jochumhof)	1933	141 (2012)	1,8
Leiden (Hortus)	1785	440 (2011)	1,9
Putten (Vanenburg)	1868	270 (2006)	2,0
Utrecht (Oude Hortus)	1850-1870	332 (2015)	2,1
Utrecht (Oorsprongpark)	1823	393 (2014)	2,1
's-Graveland (Gooilust)	1830-1850	405 (2013)	2,3
Zutphen (Sydneypark)	1900-1920	327 (2015)	3,1
Wageningen (Hinkeloord)	1935	250 (2010)	3,3
Nijmegen (Kronenburgerpark)	1920-1940	285 (2015)	3,4
Oldenzaal (Park Kalheupink)	1913	326 (2009)	3,4
GEMIDDELDE			2,2

**De boom werd in die tijd
toch zeker als een curiositeit
beschouwd**

Groeijsnelheid

De groeijsnelheid in omtrek kan een bruikbaar hulpmiddel zijn om de leeftijd van een boom te bepalen. Verschillende factoren bepalen die snelheid, waaronder de lichtconcurrentie, het klimaat, de grondsoort maar ook de boomsoort. De ginkgo als soort is redelijk langzaam groeiend en als we naar de ginkgo's in Nederland kijken, waarvan de plantdatum min of meer bekend is, komen we tot de onderstaande tabel. De metingen zijn overgenomen van www.monumentaltrees.com en de Bomenstichting.

Stijgende groeicurve

We kunnen dit als referentie gebruiken voor de boom in Harderwijk. We zagen eerder al dat de groeijsnelheid in Harderwijk in de periode 1914-2016 zo'n 2 cm per jaar was. Als we dit koppelen aan het gegeven dat de boom zich pas later in de breedte heeft ontwikkeld, dan zien we een stijgende groeicurve en moet de groeijsnelheid vóór 1914 lager dan 2 cm per jaar zijn geweest. Ook het gemiddelde over het totaal zal daardoor onder de 2 cm per jaar komen te liggen en dat past prima bij de waarden in de tabel. Een realistische waarde zou tussen 1,7 en 1,9 cm per jaar kunnen liggen, en als we dat verrekenen met de omtrek van 383 cm in 2016 dan zou de boom ongeveer tussen 1790 en 1815 aangeplant zijn.

Chi-chi aan de boom in Leiden (links) en Harderwijk (rechts).

Chi-chi

Oudere ginkgo's kunnen op een gegeven moment zogenaamde chi-chi gaan vormen. Dit zijn langwerpige houtige structuren die vanaf de stam of dikke takken langzaam naar beneden groeien en als ze de grond raken daar ook kunnen wortelen en nieuwe scheuten vormen. In Japan zijn chi-chi bekend van ruim 2 meter lang met een diameter van 30 cm. De langste die ik in Nederland ben tegengekomen groeien aan de ginkgo in de hortus van Leiden; deze zijn ongeveer 40 cm lang. De chi-chi aan de oudste ginkgo in de Oude Hortus van Utrecht zijn een stuk minder ontwikkeld terwijl deze boom wél ouder is dan die in Leiden, dus aan het verschijnsel zelf kun je niet direct een leeftijd koppelen. De boom in Harderwijk heeft enkele chi-chi van ongeveer 10 cm lang.

Recente jaren

Na de sluiting van de universiteit is de hortus langzamerhand in verval geraakt. Aan het begin van de 20e eeuw deed het terrein zelfs dienst als vuilstort en daar werd door omwonenden herhaaldelijk over geklaagd. Later werd het terrein betegeld en deed het dienst als speelplaats en in de jaren 1970 konden de mensen er hun auto parkeren. Dit alles was natuurlijk niet bevorderlijk voor de bomen die er nog stonden. Maar er braken gelukkig betere tijden aan, want in 1989 werd de hortus in ere hersteld en de

ginkgo werd daar het pronkstuk van. De boom wordt tegenwoordig goed in de gaten gehouden door de bomenploeg van de gemeente Harderwijk en hij ziet er nog zeer vitaal uit. Jammer genoeg heeft de boom, zoals eerder vermeld, tijdens de storm van 18 januari 2018 zijn top verloren.

Conclusie

Net als de ontdekking van de metasequoia in 1941 en de wollemlia in 1994 moet de ontdekking van de ginkgo in 1690 als 'levend fossiel' de nodige opwinding hebben veroorzaakt, zeker onder de botanici. Dat de Duitse botanicus Ehrhart tijdens zijn rondreis door Nederland in 1782 wél melding maakt van een ginkgo in de hortus van Utrecht maar niks vermeldt over een ginkgo in Harderwijk, lijkt dan haast wel te betekenen dat de boom er toen nog niet stond. Maar meer dan deze indirecte aanwijzing over een vroege aan- of afwezigheid van de boom is niet te vinden. De eerste directe aanwijzing is een foto uit 1914 waarop een slanke en redelijk hoge boom te zien is. Als we deze foto vergelijken met de huidige boom dan is een plantjaar rond 1800 een realistische mogelijkheid. Combineren we dat met de historische gegevens, dan kunnen we de conclusie trekken dat de boom mogelijk geplant is in de periode tussen het bezoek van Ehrhart in 1782 en de sluiting van de universiteit in 1811.

Er braken gelukkig betere tijden aan